

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Begåvade barn – vad är det?

En undersökning om debatten kring ”begåvade barn”

Anna-Karin Birgell
Eva Olofsson

LAU370

Handledare: Rita Foss Lindblad

Examinator: Airi Rovio-Johansson

Rapportnummer: HT08-2611-072

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel:	Begåvade barn – vad är det?
Författare:	Anna-Karin Birgell & Eva Olofsson
Termin och år:	HT 2008
Kursansvarig institution:	Sociologiska institutionen
Handledare:	Rita Foss Lindblad
Examinator:	Airi Rovio-Johansson
Rapportnummer:	HT08-2611-072
Nyckelord:	begrepp, begåvning, debattartiklar, <i>En skola för alla</i> , undervisning

Sammanfattning:

Vid val av ämne för studien intresserade vi oss för hur mycket det talas om barn i behov av särskilt stöd och hur de ska utmanas utifrån sina förutsättningar och behov, men hur lite det finns att läsa om de elever som har lätt att lära och hur man kan stimulera och utmana dem.

Studiens syfte är att lyfta fram hur debattartiklar i dagspress och pedagogiska magasin beskriver vilka elever som är begåvade, samt vilka hinder och problem dessa elever kan få i skolan om de inte uppmärksammas. Syftet är även att titta på vilka termer som används för att beskriva begåvning, samt att se om olika former av begåvning benämns på olika sätt. Slutligen ville vi se vilka undervisningslösningar artiklarna förespråkar för begåvade barn i skolan.

För att kunna belysa dessa frågor genomförde vi en kvalitativ dokumentanalys, vilket vi ansåg bäst skulle belysa studiens intresseområde. Vi synade åtta debattartiklar ur dagspress och pedagogiska magasin, de granskades och jämfördes för att belysa det de olika debattörerna lyft fram.

Studiens resultat visar att det inte finns ett samlat begrepp som beskriver begåvade elever. Ändå tycks samtliga debattörer vara eniga om att elever som inte utmanas och motiveras redan i de tidiga skolåren kan möta hinder när kraven ökar om de inte tillägnat sig någon god studieteknik.

Resultatet gjorde oss uppmärksammade på att det inte finns några pedagogiska verktyg som är specifikt riktade mot de elever som har lätt att lära. Det kan vara en konsekvens av att de inte finns benämnda eller är identifierade i *En skola för alla* vilket tvingar den enskilda pedagogen att finna egna undervisningslösningar. Det skulle underlätta om det fanns teorier och vetenskapliga förhållningssätt som kan ge stöd och vägleda pedagogen i att finna pedagogiska och didaktiska tillvägagångssätt för att stimulera och utmana dem.

FÖRORD

Vi har under hela vår studie arbetat gemensamt för att kunna diskutera textens innehåll och dra nytta av våra olikheter i vårt lärande. Vi tror att våra olikheter har bidragit till en djupare insikt av innehållet än vad vi hade kunnat åstadkomma om vi hade arbetat enskilt. Vi är även övertygade om att språket i studien upplevs mer enhetlig eftersom vi har utarbetat den gemensamt.

Ett stort tack till handledare Rita Foss Lindblad som har stöttat oss och sett till att vi har jobbat på.

Tack till bibliotekarierna på Pedagogens bibliotek som har varit till stor hjälp i sökandet efter litteratur och artiklar till denna studie.

Tack till Mia Simonsson, Sanda Obradovac, Margareta Martinsson och Gunnar Sporrang för hjälp, stöttning och diskussioner kring vårt arbete.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
2. Syfte och frågeställningar.....	6
2.1 Definition av begrepp	6
2.1.1 Reflektion kring den lexikala betydelsen av begreppen	7
3. Metod	9
3.1 Val av metod.....	9
3.2 Avgränsning och urval.....	10
3.3 Genomförande	12
3.4 Generaliserbarhet, reliabilitet och validitet	12
3.5 Etik.....	12
4. Litteraturgenomgång och teoriansknytning	13
4.1 Styrdokument.....	13
4.1.1 Internationellt	13
4.1.2 Nationellt.....	14
4.2 Tidigare forskning	14
4.2.1 Historik	14
4.2.2 Olika syn på begåvning och intelligens	15
4.2.3 Olika syn på undervisning för begåvade elever	19
5. Resultat.....	23
5.1 Den begåvade eleven – vem är det?	23
5.1.1 Sammanfattning	23
5.2 Olika slags begåvning.....	24
5.2.1 Sammanfattning	25
5.3 Begåvning som problem för individ och samhälle	25
5.3.1 Sammanfattning	26
5.4 Undervisningslösningar	27
5.4.1 Sammanfattning	28
6. Diskussion	29
6.1 Centrala resultat	29
6.2 Studiens betydelse för vårt framtida yrke som lärare	33
6.3 Vidare forskning	34
7. Litteratur.....	35

1. Inledning

Inledningsvis fattade vi intresse av att läroplanen beskriver att eleven ska utmanas utifrån sina förutsättningar och behov. I litteraturen tycks man dock fokusera på barn som är i behov av särskilt stöd, och det finns väldigt lite att läsa om de barn som har en särskild begåvning samt hög motivationsförmåga.

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo94, beskriver å ena sidan att det skall finnas utrymme för alla elevers behov i grundskolan, likväl som den beskriver att alla barn inte utvecklas i samma takt och att de behöver olika tid på sig att tillägna sig kunskap. Det innebär att man måste ta hänsyn till elever i behov av särskilt stöd. Å andra sidan förmedlar Lpo94 budskapet att högpresterande elever inte tillhör kategorin elever i behov av särskilt stöd.

Inom specialpedagogiken har man uppmärksammat att många elever behöver extra stöd för att nå de uppsatta målen i kursmålen. I Lpo94, står det att skolans arbete ska anpassas efter de förutsättningar och behov varje elev har (Skolverket 2006, s 12). Fokus har främst varit på den normal-/svagpresterande eleven och litteraturen är sällan riktad mot de högpresterande eleverna.

Vi kan även tycka oss se att antalet debattinlägg på ämnet ökar inom dagspress och facktidningar. Arne Engström, universitetslektor i pedagogik, skriver i Lärarnas tidning om att fler och fler elever i början av sin skolgång karakteriseras genom att de redan vid skolstarten kan läsa, skriva och räkna. Eftersom de inte ställs inför några större utmaningar under de första skolåren har de svårt att tillgodose sig undervisningen under de senare åren i grundskolan, vilket kan bero på att deras uthållighet och studieteknik inte har blivit utvecklad då de inte utmanats utifrån sina egna förutsättningar. (Lärarnas tidning: *Begåvade elever misslyckas i skolan*. Nr 5/2006). Liknande tankar har vi sett hos Erik Aludden, ordförande i Mensa Sverige: "Undervisningen styrs av läromedlen med risk för att den läggs på en nivå som varken gynnar elever med inlärningsproblem eller de elever som med lätthet uppnår skolans fastställda mål." (Att undervisa: *Detta är också specialpedagogik*. Nr 2/2005).

I litteraturen tycks man fokusera på barn som är i behov av särskilt stöd, och det finns väldigt lite att läsa om de barn som är särskilt begåvade samt har hög motivationsförmåga. Litteraturen beskriver dock att om de inte stimuleras från sin egen förmåga blir de uttråkade och tappar motivationsförmågan. Det kan uppfattas som att de har svårt att passa in och anpassa sig efter skolans aktiviteter och hastighet. De har varit svåra att kategorisera och skolan har därför främst riktats mot de normal-/svagpresterande eleverna. Mot denna bakgrund vill vi undersöka om vi kan finna belägg i litteraturen som kan kategorisera begrepp kring begåvade barn. Inledningsvis sökte vi, men kunde ej finna, den lexikala betydelsen för ordet särbegåvning. Vi sökte då synonymer inom begåvningsbegreppen som kunde öka förståelsen för innebörden, så som förmåga, begåvning, specialbegåvning, högpresterande, exceptionell, elitism med flera, vilket vi kommer att redogöra för under rubriken *Definition av begrepp*.

2. Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att lyfta fram hur innebörden av begreppet ”begåvade barn” beskrivs i ett färre antal debattartiklar ur dagspress och pedagogiska magasin. Fokus ligger på att lyfta fram vilka konsekvenser debattörerna anser att det kan få för enskilda elever och samhället om eleverna inte upptäcks och identifieras. Dessutom undersöks de lösningar debattörerna i artiklarna lyfter fram som kan bidra till att barn motiveras och stimuleras för att nå en fortsatt progression i sitt lärande.

Frågeställningar utifrån ovanstående inramning:

- Vad innebär ”begåvade elever”?
- I vilka termer talar man om olika slags begåvning?
- Är ”begåvade elever” ett problem? För vad eller för vem i sådana fall?
- Vilka undervisningslösningar förespråkas för ”begåvade elever”?

2.1 Definition av begrepp

Både i dagspress och i viss litteratur förs det idag en relativt omfattande diskussion kring begåvning. Redan i inläsningen av vårt material har vi ringat in ord som redogör för ett spektrum av begrepp som kan relateras till begåvning.

Den lexikala betydelsen av de begrepp som kommer att användas i arbetet definieras utifrån Nationalencyklopedins ordbok. Anledningen till att endast Nationalencyklopedins ordbok används är att syftet med sökandet efter begreppens lexikala betydelse endast var att visa på ett spektrum inom begreppet begåvning snarare än att analysera begreppen utifrån olika källor. Särbegåvning var ett ord som regelbundet förekom i litteratur och debattartiklar för att beskriva de särskilt begåvade eleverna. Ordet särbegåvning var dock inte möjligt att finna i Nationalencyklopedins ordbok. Därför avgränsades ordet till endast begåvning, för att sedan utöka sökandet till synonymer inom begåvningsbegreppet. De lexikala betydelserna redogörs nedan från begrepp inom begåvning som syftar på alla individer, till begrepp som kan visa på ett undantag eller gälla inom ett speciellt område.

Fallenhet – medfödd förmåga. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Förmåga – 1. potential att utföra något som endast beror av inre egenskaper. 2. ”person med begåvning inom vissa områden.” (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Talang – 1. att redan från födseln lätt kunna tillägna sig viss färdighet särskilt inom idrott eller estetiska områden. 2. antydning om endast yttlig begåvning. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Begåvad – någon som är förståndig eller talangfull i allmänhet eller inom ett specifikt delområde. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Begåvning – 1. egenskapen som beskriver en begåvad person, allmänt förståndsmässigt eller inom ett specifikt område. 2. en allmänt begåvad person eller begåvning inom ett specifikt område. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Specialbegåvning – begåvning inom ett speciellt område. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Intelligens – ”förstånd, begåvning, tankeförmåga eller skarpsinne; förmåga till tänkande och analys”. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Exceptionell – ”som utgör ett undantag”. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Elitism – elittänkande. De bästa eller skickligaste personerna skiljs från de övriga. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Särskild – 1. någon/något som är avskild/-t från övriga av samma slag. 2. ett annorlunda innehåll eller anpassat för ett visst ändamål. 3. kan inte bytas ut mot någon annan/något annat i ett visst sammanhang. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Särart – karakteristisk egenskap hos någon/något; ofta med antydning om avvikande egenskap i förhållande till företeelser av liknande slag. (Nationalencyklopedins svenska ordbok).

Vid sökning på ordet *högpresterande* kom frågan upp om vi menade svagpresterande eller lågpresterande.

Lågpresterande – ”som lyckas mindre väl särsk. i skolarbete”

Svagpresterande – ”som inte når tillfredsställande resultat i skolarbetet”

(<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/artikel/O115521>, 2008-11-13).

2.1.1 Reflektion kring den lexikala betydelsen av begreppen

Genom att jämföra den lexikala betydelsen framträder ett mönster där vissa ord har mer allmänna och övergripande betydelser så som fallenhet, medan andra betydelser så som förmåga, talang och specialbegåvning tycks användas för att beskriva en förmåga inom ett speciellt område. Begreppen begåvad, begåvning samt intelligens är knutna till båda betydelserna, och bestäms beroende av sammanhanget. En person kan sägas vara en begåvad person, alltså ha en allmän begåvning, likväl som den kan tänkas vara begåvad inom ett visst ämne eller område, till exempel matematik.

Högpresterande och exceptionell valdes då de i artiklar och litteratur ofta anges för att visa på en specificerad och högre nivå av den ursprungliga benämningen av begåvning. Den lexikala betydelsen för exceptionell visar dock inte på en högre nivå utan endast på att utgöra ett undantag. Högpresterande finns inte omnämnt utan endast låg- och svagpresterande vilket tyder på att högpresterande inte är ett vedertaget begrepp. Låg- och svagpresterande omnämns endast som benämningar kopplade till skolarbete. Elitism valdes eftersom det har varit ett omdebatterat ämne, främst i skolpolitiskt relaterade artiklar som handlar om spetsutbildningar och elitklasser.

Eftersom *särbegåvning* inte finns preciserat i ordböckerna delades ordet i *sär-* och *begåvning*. För att finna en ordförklaring för *sär* definierades ordets uppkomst till särskild och särart. Dessa ord tyder på att någon eller något är avvikande eller annorlunda i förhållande till övriga av samma slag.

3. Metod

Till grund för studien ligger text i litteratur, debattartiklar och Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo94. De belyser begåvningsbegrepp och författares tolkningar av vilka barn som anses begåvade, samt vilka konsekvenser det kan få för dem om de inte uppmärksammas. Redan inledningsvis i studien har avgränsningar gjorts genom valet av debattartiklar eftersom artiklar som berör enskilda personers upplevelser utesluts och endast artiklar som belyser begåvning ur ett generellt perspektiv har tagits med.

3.1 Val av metod

Studien har ett kvalitativt perspektiv eftersom den försöker tolka och synliggöra elever med begåvning genom en komparativ dokumentanalys utifrån valda artiklar. Staffan Stukát, filosofie doktor i pedagogik vid Göteborgs universitet, beskriver i sin bok *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap* (2005) att en kvalitativ studie grundar sig i de humanistiska vetenskaperna och betoningen ligger på att tolka företeelser ur ett helhetsperspektiv, vanligtvis genom intervjuer och observationer. En kritik mot det kvalitativa synsättet är att undersökningen ofta består av en liten undersökningsgrupp samt att resultatet färgas av den som undersöker (Stukát 2005, s 32).

Dokumentanalys innebär analys av text, som undersöker vad som tas upp samt hur det framställs. En dokumentanalys som jämför, beskriver och förklarar skillnaderna mellan ett antal texter kallas en komparativ studie. (Stukát 2005, s 53-54). Genom en komparativ studie jämförs de valda artiklarna och jämförelsen belyser vad artiklarna lyfter fram, vilka barn som skildras som begåvade, vilka konsekvenser det kan få för den enskilda individen och samhället om de ej upptäcks eller identifieras, samt vilka undervisningslösningar som presenteras i artiklarna. Objekten för den komparativa studien är de argument som författarna till artiklarna använder sig av när de talar för sin sak. Fokus för argumentationen har organiserats under tematiserade rubriker i vilka skillnader och likheter av artikelförfattarnas argumentation synliggörs.

Vid valet av metod diskuterades om arbetet skulle utföras genom intervju, enkät, observation eller dokumentanalys, och vad dessa olika undersökningar skulle kunna ge oss för svar. Vi valde dokumentanalys eftersom vi ville ha ett relativt stabilt material som vi kunde jämföra och som vi trodde skulle skildra samhällsdebatten.

De fördelar vi trodde oss se med en dokumentanalys var att vi skulle få tillgång till ett offentligt material som gav en inblick i ett relativt nytt och omdebatterat undersökningsområde som skildras i samhällsdebatten. Vi trodde även att materialet skulle skildra om det fanns ett behov av att belysa begåvade barn, och att det skulle kunna jämföras på ett överskådligt sätt utifrån våra frågeställningar. Eftersom arbetet med studien fortgick under en begränsad tid trodde vi även att en dokumentanalys skulle ge oss en tidsvinst i förhållande till intervju eller observation. Det var dock inget som vi såg under arbetets gång eftersom vi blev medvetna om svårigheterna i att tolka och dra slutsatser ur andras text. Dessutom var flera av artiklarna skrivna av journalister som intervjuat debattörer, och i dessa fall var vi hänvisade till att tolka journalistens tolkning, vilket kunde göra det svårt att avgöra

vems åsikter som återspeglades. De nackdelar vi befarade vid valet av metod var att en dokumentanalys på debattartiklar ur dagspress och pedagogiska magasin kunde uppfattas som ovetenskaplig eftersom den bygger på tolkningar och värderingar av artiklarnas text. Vi såg även en risk i att vi kunde bli låsta vid våra frågeställningar vilket skulle hindra oss från att vara öppna för friare tolkningar som kanske hade visat sig vid exempelvis intervjuer. Trots denna risk ansåg vi att våra frågeställningar bäst skulle kunna belysa studiens syfte och därför valde vi att undersöka artiklarna utifrån dem. De nackdelar vi såg under arbetets gång var att vi fick ett litet undersökningsmaterial att arbeta med, vilket visade på få nyanser mellan de olika debattörernas ståndpunkter.

En komparativ dokumentanalys skulle kunna jämföras med en intervju/enkät, där artiklarna motsvarar vårt intervju-/enkätmaterial. En skillnad är att vi inte har haft möjlighet att ställa samma frågor utan varit hänvisade till att finna likheter och skillnader i de olika artiklarna utifrån våra frågeställningar. Vi är dock väl medvetna om att vår egen tolkning och förförståelse ger en subjektiv färgning åt hela undersökningen från val av syfte, frågeställningar, genomförande och slutligen även på resultatet vilket blev en viktig insikt för oss.

Vi har inte funnit svar på samtliga frågor i alla artiklar eftersom vi är hänvisade till att tolka redan angiven text ur valda artiklar. En studie på samma material skulle säkerligen ge samma resultat som i denna studie, men en framtida upprepad analys av andra artiklar hade förmodligen inte gett samma resultat eftersom det påverkas av tid, val av artiklar, avgränsningar, samhällssyn och politiska svängningar.

3.2 Avgränsning och urval

Vissa artiklar är tagna ur pedagogiska magasin och söktes i Gunda, bibliotekets artikelsök, och sökordet som användes var *begåvning*. Inledningsvis gjordes sökningen på *särbegåvning* vilket endast gav en hänvisning till begåvning. I sökandet efter debattartiklar ur dagspress till arbetet användes sökmotorn Google.se på internet. Artiklar från morgontidningarna Göteborgs-Posten och Dagens Nyheter användes och avgränsades med begreppen *särbegåvade* eller *särbegåvning*. Sökmotorn fick träffar på ett större antal sidor på nätet som passade in på beskrivningen och uteslöt sedan automatiskt de artiklar som var snarlika vid en andra sökning.

Vid sökning på:

- *GP särbegåvade*: 104 st. träffar, 33 st. kvar efter automatisk uteslutning av snarlika träffar.
- *GP särbegåvning*: 39 st. träffar, 24 st. kvar efter automatisk uteslutning av snarlika träffar.
- *DN särbegåvade*: 240 st. träffar, 40 st. kvar efter automatisk uteslutning av snarlika träffar.
- *DN särbegåvning*: 92 st. träffar, 43 st. kvar efter automatisk uteslutning av snarlika träffar.

De artiklar som var kvar granskades sedan manuellt. Vårt syfte var att belysa ett allmänt perspektiv på hur "begåvade barn" skildras i samhällsdebatten samt vilka problem och undervisningslösningar som belyses. Av den anledningen avgränsades studien från artiklar som berörde begåvning/begåvningar men fokuserade på betygsdebatt, genus, enskilda elever, svag- och normalbegåvade eller särskilt begåvade med funktionshinder, och även artiklar riktade mot lokala skolor och specifikt angivna små orter samt bloggar. De flesta artiklar som granskades fokuserade på begåvning i samband med betygsdebatt samt konsekvenser för enskilda skolor och orter vilket inte var studiens syfte att undersöka närmare. Studiens syfte

var inte heller att belysa genus, normal-/svagpresterande eller enskilda individers upplevelser. De artiklar vi fann som berörde särskilt begåvade elever med funktionshinder gällde elever som var inskrivna i särskolan, eller arbetade utifrån särskolans läroplan, vilket låg till grund för att sådana artiklar avgränsades från studien. Några artiklar hade dessutom publicerats i både GP och DN, varför de endast användes en gång. Kvar var endast åtta artiklar som ansågs vara relevanta för arbetet och som studien avsåg att undersöka närmare utifrån syftets frågeställningar. Samtliga artiklar valdes för att de försöker klargöra vilka barn som beskrivs som begåvade samt för att de tog upp frågor om pedagogisk problematik kring dem. Dessa artiklar beskrivs nedan och kommer för läsbarhetens skull senare i arbetet att anges som Artikel 1, Artikel 2 och så vidare.

Artikel 1: Skolledaren: *Överbegåvade barn i specialklasser*. Text: Stefan Andersson, journalist, refererar till specialklasser för begåvade problembarn i Frankrike. Nr 4/2005.

Artikel 2: GP.se: *Göteborg behöver spetsgymnasium*. Text: Helene Odenljung (fp), kommunalråd och vice ordförande i utbildningsnämnden, Göteborg, debatterar för spetsgymnasium för akademiska begåvningar. 2008-09-16.

Artikel 3: GP.se: *Starka kan bli svaga utan stöd*. Text: Kristin Helgesson, journalist, refererar till Kjell Ahnlund, Skolverket, som talar för att även starka elever behöver stöd i skolan. 2007-09-10.

Artikel 4: DN.se: *"De mest begåvade barnen är sämst på att lära nytt"*. Text: Arne Engström, universitetslektor i pedagogik vid Linköpings universitet, refererar till en schweizisk studie som påtalar att även begåvade barn kan behöva särskilt stöd i skolan. 2007-08-21.

Artikel 5: GP.se: *"Avancerad diskriminering – men ingen säger något"*. Text: Kristin Helgesson, journalist, refererar till Roland S. Persson, universitetslektor inom psykologi vid "Jönköpings universitet [sic!]" och Helena Erikson, ordförande i lokalgruppen Väst, föreningen Mensa, som diskuterar en studie om begåvade elevers situation i skolan och undervisningslösningar. 2007-09-10.

Artikel 6: Skolvärlden: *Är tiden ute för den sammanhållna skolan?* Text: Karin Lindgren, journalist, refererar till Oscar Öqvist, undervisningsråd på skolverket, samt Ibrahim Baylan (s), före detta skolminister och Jan Björklund (fp), skolminister, handlar om för- och nackdelar med nivågruppering. Nr 1/2007.

Artikel 7: Lärarnas tidning: *Begåvade elever misslyckas i skolan*. Text: Arne Engström, universitetslektor i pedagogik vid Linköpings universitet, tar upp framtida risker för elever som inte möter utmaning i skolan. Nr 5/2006.

Artikel 8: Att undervisa: *Detta är också specialpedagogik*. Text: Erik Aludden, ordförande i Mensa, Sverige, förespråkar särskild undervisning för begåvade elever. Nr 2/2005.

3.3 Genomförande

Vårt intresse fångades inledningsvis av att vi sett en debatt om hur begåvning beskrivs och hur problematik kring begåvning tagits upp. Utifrån studiens syfte diskuterade och valde vi gemensamt vilka frågeställningar som bäst skulle kunna belysa vårt intresseområde. Därefter söktes och valdes artiklar som ansågs relevanta till studien. Artiklarna lästes igenom för att finna debattörernas syfte med artiklarna. Genom att bli uppmärksammade på deras diskussioner och signaler om ett behov av att belysa begåvning och problematik kring de elever de anser vara begåvade, blev fyra teman tydliga som samtliga återkom i i stort sett alla artiklar. De blev vår utgångspunkt i resultatdelen där artiklarna har synats och delats in i underrubriker utifrån dessa teman: *Den begåvade eleven – vem är det? Olika slags begåvning, Begåvning som problem för individ och samhälle* samt *Undervisningslösningar*. Resultatet redovisas i en schematisk sammanställning under resultatdelen, dessutom beskrivs där en sammanfattning i löpande text av de mönster som synliggjorts.

3.4 Generaliserbarhet, reliabilitet och validitet

Stukát (2005) skriver att det krävs en granskning av arbetets reliabilitet, validitet och generaliserbarhet för att fastställa dess tillförlitlighet.

Att syna *generaliserbarheten* innebär att fråga sig om resultatet kommer att kunna överföras på andra studier eller om det är ett resultat som endast gäller för denna studie. Generaliserbarheten i studien kan uppfattas som låg eftersom vi endast undersökt ett fåtal debattartiklar i dagspress om begåvade barn. Om vårt syfte istället hade varit att redogöra för hela debatten kring begåvning i skolan samt hade innefattat ett större material skulle generaliserbarheten varit högre.

Reliabiliteten är benämningen på tillförlitligheten på studien. Då vi har försökt peka på och ge exempel på de huvudargument som författarna i artiklarna har beskrivit kan reliabiliteten i dokumentanalysen anses relativt god. Reliabiliteten i slutsatserna i diskussionen kan dock inte ses som lika god eftersom den färgas av vår tolkning och beror på vilka slutsatser som dragits av sökta likheter och skillnader i resultatet.

Att se över studiens *validitet* innebär att granska om det som studerats verkligen överensstämmer med det som var avsett att studera. (Stukát 2005, s 125-130). Utifrån studiens storlek och innehåll har vi undersökt det vi avsett att undersöka, även om materialet kan uppfattas litet i förhållande till debattens storlek, innehåll och komplexitet.

3.5 Etik

Eftersom vi har valt att göra en dokumentanalys av artiklar i dagspress och pedagogiska magasin har vi endast använt oss av redan publicerade artiklar som är offentliga dokument, vilket innebär att ingen särskild etisk hänsyn till källorna har behövt tas.

4. Litteraturgenomgång och teoriansknytning

Under *Litteraturgenomgång och teoriansknytning* beskrivs först internationella och nationella styrdokument med fokus på ”begåvade barn”. Sedan följer en litteraturoversikt där historik, olika syn på begåvning och intelligens redovisas och avslutas med olika syn på undervisning för särbegåvade.

4.1 Styrdokument

Styrdokumentet som beskrivs är riktlinjer för att främja barns rättigheter, och skall bland annat verka för alla rätt till utbildning.

4.1.1 Internationellt

Barnkonventionen understryker vikten av att alla medlemsstater erkänner barns rätt till utbildning. (Artikel 28, Barnkonventionen, FN). Salamancadeklarationen utgår från att säkerställa utbildning för elever i behov av särskilt stöd. Pedagogiken måste sätta barnet i centrum och elevers olika sätt att lära skall forma undervisningen. Den ska ta hänsyn till barnets behov, erfarenhet och lärandeprocess.

En pedagogik som utgår från barnets behov kan hjälpa till att undvika det resursslöseri och omintetgörande av förhoppningar som alldeles för ofta är en konsekvens av undermåliga undervisningsmetoder och strävan efter homogenitet i fråga om undervisning. (*Salamancadeklarationen, artikel 4, 2/2006*).

Redan 1994 gav Europarådet ut en rekommendation som visar på att även de särbegåvade barnen är i behov av särskilt stöd, vilket kräver särskilda pedagogiska lösningar. Utbildning beskrivs som en fundamental mänsklig rättighet och borde gynna alla elevers lärande optimalt så att de utvecklar sina förmågor för sin egen skull och samhällets bästa.

Gifted children should be able to benefit from appropriate educational conditions that would allow them to develop fully their abilities, for their own benefit and for the benefit of society as a whole. No country can indeed afford to waste talents and it would be a waste of human resources not to identify in good time any intellectual or other potentialities. Adequate tools are needed for this purpose. (*Council of Europe. Recommendation 1248, 1994*).

Persson (1997) hävdar att det är ett stort problem att det svenska utbildningsväsendet inte har erkänt att även de särbegåvade är i behov av särskilt stöd. Flertalet pedagoger har sett att särbegåvade är i behov av särskilt stöd, samt att pedagoger har bristande kunskap i vilka pedagogiska åtgärder som krävs. (förord i Winner, Ellen. *Begåvade barn*. 1999, s 8).

I många länder, till exempel i USA, har man antagit en särskild läroplan för att stimulera de särbegåvade barnen. Genom att de särbegåvade blev uppmärksammade med en särskild läroplan gavs även utrymme för nya utbildningsmöjligheter för lärare. (Dunn, Rita; Dunn, Ken & Treffinger, Donald. *Alla barn är begåvade - på sitt sätt*, 1995, s 74-75).

4.1.2 Nationellt

I Sverige finns det ingen särskild läroplan för de särbegåvade eleverna, men i Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo94, står det tydligt under rubriken *En likvärdig utbildning* att pedagogen skall anpassa sin undervisning så att hänsyn tas till elevens förutsättningar och behov. Den understryker därmed att undervisningen aldrig kan utformas på samma sätt för alla. (Skolverket 2006, s 4).

All personal på skolan har ett ansvar att stödja de elever som är i behov av särskilt stöd. Under *Riktlinjer* i Lpo94 kan läsas att all personal i skolan skall arbeta för att ”uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd och samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande” (Skolverket 2006, s 12). De särskilt begåvade eleverna preciseras inte i läroplanen eftersom de skall kunna gynnas i den allmänna undervisningen, medan de som har svårigheter att uppnå skolans mål skall ges särskilt stöd. Läraren skall utgå från varje individs förutsättningar, erfarenheter och behov, för att på så sätt stärka elevens självkänsla och vilja att lära. Undervisningen skall även organiseras så att eleven upplever den meningsfull och ser en progression i sin kunskapsutveckling efter sina förutsättningar.

Skolan och dess personal har ett uppdrag att stimulera samtliga elever på skolan. I Lpo94 under *skolans uppdrag*, klargör att: ”Skolan skall stimulera varje elev att bilda sig och växa med sina uppgifter. I skolarbetet skall det intellektuella såväl som de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna uppmärksammas.” (Skolverket 2006, s 6). Under rubriken *Den enskilda skolans utveckling* poängteras att skolans ledning och lärarna har ett ansvar för att pröva och utvärdera nya metoder så att skolans verksamhet utvecklas. (s 7).

4.2 Tidigare forskning

Den litteratur som används nedan ligger till grund för att få en förståelse för hur man har sett på begåvning. Under *Tidigare forskning* belyses först kort hur man historiskt har sett på begåvning. Vidare beskrivs olika syn på begåvning och intelligens som har legat till grund för hur man kategoriserat elever historiskt och fram till idag. Slutligen återges olika pedagogiska undervisningslösningar för ”begåvade elever”.

4.2.1 Historik

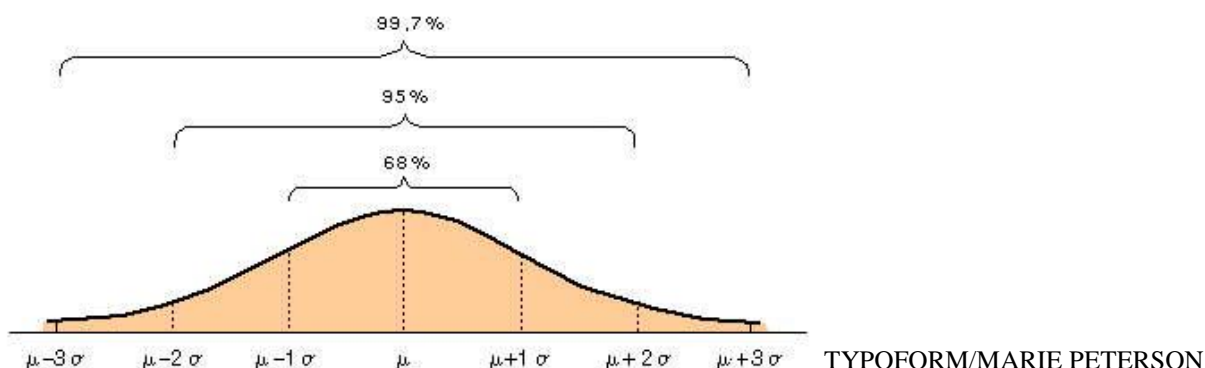
Wahlström (1995) påtalar att man inom olika områden och i olika tider värderat begåvning olika. Till exempel i det gamla Grekland då man ansågs vara begåvad om man var en god talare och i Rom där strid och ingenjörskonst värderades högst. Medan man i det gamla Grekland och Rom endast såg begåvning inom vissa områden, så sågs den mångsidiga begåvningen som den högst värderade under renässansen, som till exempel hos Leonardo da Vinci som var både konstnär och uppfinnare. I vår tid värderas språk och matematik högre än bild, musik och idrott, vilket kan bero på att det är lättare att mäta. (Wahlström 1995, s 25-26). Wahlström understryker i inledningen av sin bok att mänskligheten inte har råd att låta de mänskliga resurserna, speciellt de begåvade barnen, nonchaleras. (s 11).

1845 publicerades en skrift av den liberale reformpedagogen Thorsten Rudenschöld som beskrev att varje person, oavsett social bakgrund, skulle kunna få den status eller det yrke som hans fallenhet visat honom lämpad för. Att inte alla studiemotiverade togs tillvara blev ett faktum i Sverige efter en lång tids livliga diskussioner, som en följd av att inte alla hade rätt att läsa vidare inom skolsystemet. Den förlorade gruppen kom att kallas begåvningsreserven, vilket är ett begrepp som betecknar mellanskillnaden mellan andelen kapabla studenter och de som faktiskt läste vidare. Begreppet uppkom efter en långdragen skoldebatt från 1880- till 1950-talet som i huvudsak fokuserade på elever i folkskolan och deras möjligheter att läsa vidare på läroverk. Debatten var delad i två block, dels att inrätta en grundskola (bottenskola) som gjorde det möjligt för alla barn till skolgång, dels att begåvningar ur alla samhällsklasser skulle kunna få tillträde till läroverket och därmed kunna kvalificera sig för universitets- och högskolestudier.

Under slutet av 1940-talet minskade antalet studenter i årsklasserna för högre studier på grund av 1920-talets nedgång i barnafödande. Denna nedgång sågs som ett hot för den intellektuella arbetsmarknadens överlevnad, inte minst för vetenskapligt och akademiskt utbildad personal. Inte förrän då sågs det som nödvändigt att fler studiebegåvningar fick tillträde till högre utbildningar, trots att det redan 100 år tidigare uppkommit signaler om att samhället inte tog tillvara de begåvningar som fanns hos befolkningen, och i och med detta tog diskussionen om begåvningsreserven åter fart. (Husén, Torsten & Härnqvist, Kjell. *Begåvningsreserven – en återblick på ett halvsekels forskning och debatt*. 2000, s 12-13 & 34).

4.2.2 Olika syn på begåvning och intelligens

I skolan har elever alltid kategoriserats och talats om i termer som ”svag”, ”stark” eller ”medel” utifrån deras prestationer. För att kunna göra en sådan kategorisering krävs det att det finns en norm för hur man ”bör” vara, vad som är *normalt*, så att elever kan bedömas därefter. Vid mätning av elevers prestationer kommer resultaten sannolikt att fördela sig så att de flesta elever hamnar runt ett medelvärde medan några kommer att utmärka sig på den undre gränsen, och några på den övre av vad som kommer att anses som normalt. Denna kurva som med stor sannolikhet kommer att visa sig kallas normalfördelningskurva, eller Gauss-kurva, efter den tyske matematikern Carl Friedrich Gauss. Normalfördelningskurvan är ett mätinstrument, en statistisk term för att mäta och beskriva normalitet. Var gränsen går mellan vad som är ”normalt” och vad som är inte är det definieras av den som utför mätningen. (Skolverket. u.å. *Att arbeta med särskilt stöd – några perspektiv*. s 27).

Nästan 99,7 % av sannolikhetsmassan ligger inom tre standardavvikelser från medelvärdet. (NE.se: *normalfördelning*. 2008-11-24).

Alfred Binet, fransk professor i fysiologisk psykologi vid Sorbonne 1894, var en av de första att intressera sig för intelligensforskning. Binet och psykiatern Théodore Simon skapade ett instrument för att kunna mäta barns intelligens. Binet–Simon-skalan konstruerades för att kunna skilja ut barn med ”svagt” intellekt som behövde undervisning i hjälpklass. Instrumentet avsåg att mäta elevernas numeriska, verbala och spatiala förmågor, samt att testa deras minne och uppmärksamhet. (Egidius, Henry. *Natur och Kulturs Psykologilexikon*. 1994, s 71). De uppgifter eleverna fick lösa poängbedömdes och jämfördes med deras ålder, det vill säga uppgifternas poängresultat ställdes i förhållande till elevens levnadsår. Testresultatet kom att kallas intelligenskvot, IQ, och visade elevens intelligens vilken med lätthet kunde mätas och jämföras med andra jämnåriga elevers värden. (s 251).

Howard Gardner, professor vid Harvard Graduate School of Education i USA, menar däremot att intelligens kan vara så mycket mer än mätbar kunskap. Han benämner intelligens som ser till de praktiska, likväl som de sinnliga och estetiska aspekterna. Han hävdar även att det inte existerar en allmänt oemotsäglig förteckning över mänskliga intelligenser, samt att olika intelligenser värderas olika högt beroende på individens kulturella miljö. (Gardner, Howard. *De sju intelligenserna*, 1994, s 55.)

Enligt min åsikt måste mänsklig intellektuell kompetens innefatta en uppsättning av problemlösningsverktyg som gör att individer *kan lösa reella problem och tackla verkliga svårigheter*. Dessa verktyg ska kunna hjälpa individen att skapa fungerande produkter när det behövs, och de måste även ge honom/henne möjlighet att *upptäcka eller generera nya problem*, vilket i sin tur leder till ny kunskap. (Gardner 1994, s 54).

Gardner (1994) skriver om sju intelligenser:

1. *Lingvistisk, språklig*. Grammatik och språkuppbyggnad.
2. *Logisk-matematisk*. Logiska resonemang, att ha förmåga att se sammanhang, orsak och verkan, klassificera, generalisera och dra slutsatser.
3. *Spatial, visuell, form*. Att uppfatta världen med precision, se förändringar, uppleva färg, rymd, linjer och former med känsla.
4. *Kinestetisk, kroppslig*. Prestera eller skapa med kroppen, god koordination och balans.
5. *Musikalisk*. Kunna njuta av och värdera kvalitén på musik, känna rytm och skapa musik.
6. *Interpersonell, social*. Känna stämningar och känslor hos andra, avläsa människors känsloläge, samarbetar i regel väl med andra.
7. *Intrapersonell, självkännedom*. Kan anpassa sitt beteende efter vad situationen kräver.

De flesta människor har alla dessa intelligenser, men någon eller några är dominerande. Det betyder att man har lättare att lära om man får använda denna fallenhet så ofta som möjligt. Gardner menar att varje barn borde få stimulans inom alla dessa sju områden varje dag. (Winner 1999, s. 35).

Gardner (1994) är medveten om att intelligenserna inte går att vetenskapligt säkerställa. Han påstår inte heller att listan är fullständig utan försöker endast visa på ett så brett urval som möjligt. (Gardner 1994, s 56).

Helena Korp, pedagog vid Högskolan Väst, reflekterar i sin bok *Kunskapsbedömning – hur vad och varför* över hur elever lär sig, vilken roll skolan ska ha i samhället och om det är nödvändigt att jämföra elever. Hon refererar även till B.H. Choppin, filosofie doktor vid University of Chicago (1990), som beskriver att förmåga sätter gränsen för vad en person kan prestera samt att en begåvning eller intelligens kan likställas med begreppet *kognitiv förmåga*. Denna förmåga värderas främst av psykologer och forskare och sällan av pedagoger i ett pedagogiskt arbete. (Korp 2003, s 92).

Ellen Winner, psykologiprofessor vid Boston College, beskriver att normalbegåvade barn socialiserats i att arbeta effektivt och uthålligt men de skiljer sig från de särbegåvade barnen då de varken lär sig i ett exceptionellt högt tempo eller är brådmogna. De kräver dessutom stort stöd och uppmuntran av vuxna för att nå en optimal progression. Winner har ett psykologiskt perspektiv på de särbegåvade, och den benämning hon använder på begåvning i sin bok *Begåvade barn* (1999) är i huvudsak begreppet *särbegåvning*. Med detta menar hon barn med tre personegenskaper:

1. *Brådmogenhet*. Särbegåvade barn är brådmogna. De börjar behärska ett område samt gör snabbare framsteg inom detta än normalbegåvade barn gör i samma ålder, till exempel i språk, matematik, konst, musik, sport m.m.
2. *Envisas med att gå i sin egen takt*. Särbegåvade lär sig fortare och på ett kvalitativt annorlunda sätt. De lär sig på egen hand i sin egen takt och konstruerar egna regler och sätt att lösa problem. Dessa kreativa och annorlunda sätt att nå svar är typiskt för en särbegåvning.
3. *En rasande iver att behärska*. Dessa barn är väl motiverade i att självständigt förstå det område de visat intresse och brådmogenhet inom. Fördelen med denna intensiva motivation med att ta in kunskap är ett besatt intresse samt förmågan att med lätthet lära sig, vilket leder till stora prestationer.

Hon beskriver även exceptionellt särbegåvade barn som inom ett område kan prestera på vuxennivå, de benämner hon som underbarn. (Winner 1999, s 14-15). Hon skriver även om hur man ofta har skiljt på särbegåvningar inom de akademiska områdena, och inom de praktiska och estetiska, och där de i det senare fallet beskrivits som talangfulla. Men det finns inget belägg för en sådan uppdelning. Winner påpekar dessutom att barn med akademisk särbegåvning ofta underpresterar då de inte blir utmanade. När uppgifterna i de senare årskurserna blir mer fordrande försämras deras prestationer då de inte tidigare behövt anstränga sig för att lyckas, eftersom de inte har tillägnat sig någon god studieteknik. (s 194-195 & 210).

Roland S. Persson, filosofie doktor och universitetslektor vid högskolan i Jönköping, använder sig av begreppet särbegåvad i boken *Annorlunda land – särbegåvningsens psykologi* (1997). Han menar att det inte finns en fastställd definition för de särskilt begåvade. Begåvning ses som ett allmänt begrepp och han förespråkar begreppet särbegåvad då man talar om de som är enastående i sin prestations- och anpassningsförmåga. (Persson 1997, s 44). Han förordar en bred definition på särbegåvning som är tillämpningsbar i princip inom alla områden:

Den är särbegåvad som kontinuerligt förvånar både kunskapsmässigt och tillämpningsmässigt genom sin osedvanliga förmåga i ett eller flera beteenden. Ett beteende i detta sammanhang förstås som en mänsklig prestation, aktivitet eller funktion. (s 50).

Persson betonar att om endast vissa barn definieras som begåvade så borde det rimligtvis också finnas "obegåvade" barn. Eftersom alla kan lära utifrån sin egen förmåga och utvecklas finns det ingen som är obegåvad. Därför måste vi använda en annan beteckning som beskriver de exceptionellt begåvade barnen. (Persson 1997, s 43). Han beskriver behovet av att blivande lärare skall få en ökad kunskap i att kunna identifiera och handleda särbegåvade elever.

Persson ger även uttryck för en risk om de särbegåvade inte uppmärksammas utan får klara sig själva utan någon pedagogisk vägledning. Risker är att de blir uttråkade vilket inte gynnar någon progression i lärandet. (s 286). Han poängterar att det är möjligt för pedagoger att synliggöra och tillgodose de begåvades behov för att kunna uppmuntra deras läroprocess. (s 282-283).

Gunilla O. Wahlström, lågstadielärare samt utbildad vid S:t Lucasstiftelsen, ger exempel på ett verktyg för att identifiera de särbegåvades behov i sin bok *Begåvade barn i skolan – duglighetens dilemma?* (1995). Hon återger där Benjamin Blooms, tidigare professor i pedagogisk psykologi vid University of Chicago, klassificering av gemensamma drag hos *talanger* oavsett begåvningsområde:

- Villighet att göra en stor arbetsinsats (övning, tid, ansträngning) för att bli så duktiga som de önskar.
 - Tävlingsinriktad på sitt område och fast besluten att göra sitt bästa till vilket pris som helst.
 - En förmåga att snabbt lära sig nya tekniker, idéer eller processer inom sitt område.
- (Wahlström 1995, s 29).

Wahlström (1995) tar ett pedagogiskt perspektiv och fokuserar i huvudsak på hur man identifierar och handleder särbegåvade elever inom skolväsendet. Hon använder sig av begreppet *begåvad*. I den engelska litteraturen jämför man ofta begåvning med hög intelligenskvot, IQ, vilket hon finner oväsentligt eftersom begåvning innefattar så mycket mer, och inte alltid går att mäta. Begåvningen kan även visa sig inom sport, estetiska ämnen, mod, affärssinne, samarbete, konfliktlösning, empati, nyfikenhet, humor med mera eftersom hon i detta begrepp lägger innebörden skärpt, intelligent, talangfull och kunnig. Hon nämner även *specialbegåvning* som begåvning inom ett visst område. Därtill poängterar Wahlström att elever som ständigt får arbeta med enahanda och repeterande uppgifter sällan tillägnar sig goda studievanor. De riskerar att bli uttråkade, omotiverade samt att deras uthållighet inte tränas och utmanas. (Wahlström 1995, s 41-42). Hon belyser även det sociala samspelet i lärande där den sociala träningen är av stor vikt, för att alla elever skall utvecklas optimalt. (s 9 & 12). Gemensamt för Persson (1997), Winner (1999) och Wahlström (1995) är att de alla beskrivit en risk då de särbegåvade ej uppmärksammas och utmanas i skolan.

Persson (1997) och Winner (1999) definierar de normalbegåvade som barn som lär efter sin egen förmåga, men utan ett exceptionellt högt tempo. Persson (1997) definierar särbegåvad som exceptionellt begåvad, medan Winner (1999) preciserar de särbegåvade som brådmogna, lär i sin egen takt och har en rasande iver att behärska. Wahlström (1995) preciserar inte de särbegåvade utan omnämner dem som begåvade, däremot nämner hon *specialbegåvning* då hon refererar till barn med som har en särskild begåvning inom ett visst område.

I studien kommer fortlöpande begreppet begåvning användas, samt särbegåvning då exceptionellt begåvade barn beskrivs. Persson anser att begåvning är ett allmänt begrepp, medan särbegåvning poängterar en högre nivå av begåvning som visar sig hos elever som lätt anpassar sig samt är högpresterande. (Persson 1997, s. 44).

4.2.3 Olika syn på undervisning för begåvade elever

Persson (1997) beskriver att begreppet elitism inom skolan i Sverige har kommit att tolkas som oönskat för det demokratiska samhället och politiskt inkorrekt, samt skulle kunna tolkas som att vilja gynna de särskilt begåvade på bekostnad av de elever som är i behov av särskilt stöd. Han redogör för att elitism många gånger kommit att uppfattas som ett maktbegrepp som befäster social klassindelning, orättvisa och förtryck. Han beskriver även att elitism ofta kommit att betraktats som olämpligt inom skolan och att det har funnits en rädsla för att sådana extra resurser skulle tas från de som har svårigheter med att uppnå målen för godkänt, trots att de särbegåvade också har behov av särskilt stöd för att stimuleras i sin kunskapsutveckling. (Persson 1997, s 17). Vidare beskriver Persson (1997) att specialklasser för särbegåvade på grundskolenivå är relativt ovanligt i Sverige idag, medan möjligheten till specialisering när eleverna når gymnasiet är större. Intressant nog riktar sig dessa specialiseringar i stort sett bara till ungdomar med estetisk eller praktisk begåvning, så som idrott, musik och bild. (Persson 1997, s 287).

Winner (1999) beskriver olika metoder för hur man på bästa sätt kan stimulera de särbegåvade. En *accelererad undervisning* innebär att den särbegåvade eleven flyttas upp en eller flera årskurser för att utvecklas och utmanas tillsammans med äldre elever. (Winner 1999, s 206-207). Persson (1997) beskriver denna form av accelererande undervisning som *årskurseliminering*. (Persson 1997, s 285). Winner (1999) beskriver för- och nackdelar med en sådan undervisning. Fördelarna är att eleven placeras med andra elever på sin egen intellektuella nivå, vilket kan ge ett gott utbyte för eleven som då kan utvecklas utifrån sin egen förmåga. De begränsas då inte av svagare jämnåriga elever utan utmanas att nå en god progression i sitt lärande. Motståndare till accelererad undervisning/årskurseliminering hävdar istället att särbegåvade elever behöver utbytet av jämnåriga för att socialt tränas att fungera enskilt och i grupp. Andra nackdelar kan vara att eleverna får för stora krav på sig då föräldrar och skola kan uppfattas alltför drivande samt att lärandet inte bygger på lust. (Winner 1999, s 206-207).

Ett annat sätt att gruppera elever är efter förmåga vilket Winner (1999) väljer att kalla en *berikad undervisning*. Det innebär att de särbegåvade undervisas i särskilda grupper för att kunna utmanas av likasinnade. Vid en sådan gruppering undviker man en jämförelse mellan de elever som är särbegåvade och de som inte är det. Skillnaden mellan en accelererad och en berikad undervisning är att de särbegåvade eleverna i en accelererad undervisning undervisas tillsammans med äldre, normalbegåvade elever och att de i den berikade undervisningen placeras i klasser tillsammans med andra särbegåvade elever. Utan berikad undervisning planeras undervisningen ofta efter de normal-/svagpresterande vilket kan innebära att de särbegåvade inte utvecklas optimalt. De som är mot en berikad undervisning menar att en sådan gruppering kan leda till att övriga elever känner sig obegåvade då de exkluderas från de särbegåvade, samt att de särbegåvade själva skall kunna utmana sig utifrån sitt eget intresse och begåvning, vilket skulle göra den berikade undervisningen överflödigt. (Winner 1999, s 205-206). Persson (1997) invänder mot att elever utmanar sig själva i sitt lärande. Han beskriver att särbegåvade elever som undervisas utan särskilda pedagogiska åtgärder sällan utmanar sig själva utan ofta drabbas av dålig motivation och leda. (Persson 1997, s 286).

Persson (1997) redogör även för *ämnesacceleration* där det inte krävs någon särskild pedagogik utan endast en fördjupning i ämneskunskapen under ett högre tempo. Det är förmodligen den vanligaste metoden som lärare brukar använda då de upptäcker elever som nästan alltid löst sina uppgifter före sina klasskamrater, samt har ett stort begär efter fler

uppgifter och utmaningar. En risk med ett sådant förhållningssätt är att pedagogen inte har ett genomtänkt syfte eller ser elevens behov med den accelererande uppgiften utan endast ser till att eleven är sysselsatt. Persson hävdar att de accelererande uppgifterna kräver lika mycket pedagogiskt förarbete som andra uppgifter som riktas till övriga elever. (Persson 1997, s 284).

Wahlström (1995), i likhet med Persson (1997), menar att det är pedagogens ansvar att finna former för att kunna individualisera undervisningen för att hålla motivationen uppe hos eleverna. Hon skriver att särbegåvade elever kan bli uttråkade och mista motivationen att lära mer om de ständigt utsätts för ensidiga och för enkla uppgifter. Dessutom främjas inga goda studievanor med detta arbetssätt. Om eleverna aldrig upplever konkurrens och utmaning i de uppgifter som presenteras kan det leda till att de får svårt att handskas med misslyckanden och få dåligt självförtroende. (Wahlström 1995, s 40-42). Wahlström betonar även att alla människor har grundläggande behov, så som att känna grupptillhörighet, trygghet och att bli respekterad. Dessa behov bör uppfyllas för att varje individ skall kunna fungera enskilt såväl som i grupp. (s 98).

Grundtanken med de individuella utvecklingsplanerna (IUP) är att fortlöpande ge elever omdömen i deras kunskapsutveckling samt vilka insatser eleven behöver för att nå en optimal progression i sitt lärande. Skolverket har publicerat ett utvärderande och uppföljande dokument om hur IUP använts från det att de lagstodades. Där står det bland annat att:

En grundtanke bakom IUP är att den skall vara betydelsefull för *alla* elever. När vi frågat om detta, visar det sig att lärarna i första hand har lagt ner arbete på att hitta lösningar för de elever som inte fullt ut klarar uppställda mål. Man saknar på de flesta håll strategier för att hitta bra insatser och utmaningar för duktiga eller särbegåvade elever. Dessa elever och deras föräldrar menar att de alltför ofta bara får höra att det går bra och att det bara är att fortsätta i samma stil som förut. De saknar de utmaningar som skulle kunna utformas utifrån målen att sträva mot i läroplan och kursplaner. (Skolverket.se: *Hur används individuella utvecklingsplaner? En studie efter införandet av nya bestämmelser. 2008-11-26.*).

Skolverkets uppdrag är att utveckla och stödja skolans verksamhet. I en av Skolverkets publikationer – *Att bedöma eller döma* (Skolverket 2002) – har de tagit hjälp av ett antal experter för att visa på frågeställningar kring bedömning och betyg. En av artiklarna i publikationen, *I behov av särskilt stöd – och ändå godkänd*, har skrivits av Ingemar Emanuelsson, professor emeritus i specialpedagogik vid Göteborgs universitet, där han diskuterar betygssystemet med fokus på de elever som är i behov av särskilt stöd. I artikeln ifrågasätter han även kort att enbart de elever som anses vara i risk för att inte bli godkända ska ha särskilda program utformade utifrån sina egna förutsättningar, och undrar om inte det borde gälla alla elever? Dessa program skulle i så fall vara olika utformade för olika elever. (Skolverket 2002, s 33). Han skriver även att:

I en skola (obligatorisk) för alla är det väsentligt att alla får optimal stimulans till fortsatt lärande, och att det lärande som kommer till stånd också värderas och premieras utifrån gällande förutsättningar och nedlagt arbete. (s 38).

Wahlström (1995) redogör för olika exempel på att möta elevers lärande i klassrummet. *Konvergent pedagogik* bygger på att uppgifter och frågor ställs ensidigt så att det endast kan besvaras med ett rätt svar. Ett sådant arbetssätt gör endast de medelpresterande eleverna rättvisa då de klarar av uppgiften på den tid läraren har avsatt för den. De elever som arbetar långsamt har oftast svårt att hinna slutföra uppgifter vilket kan leda till negativt

självförtroende och dålig motivation. De elever som är högpresterande löser snart uppgiften och hålls sysselsatt med liknande uppgifter utan att få en extra utmaning. På det viset skapar läraren en undervisning med resultat som lätt kan mätas och betygsättas. (Wahlström 1995, s 69-70). Detsamma beskrivs även i Perssons bok (1997), där han tolkat den amerikanske psykologen J. P. Guilfords beskrivning av ett konvergent tänkande som ett statistiskt rutintänkande som följer befintliga problemlösningssmodeller. (Persson 1997, s 66).

Divergent pedagogik bygger istället på att uppgifter och frågor är öppna samt kan besvaras på en mängd olika sätt. Det är ett undersökande arbetssätt och frågan blir ett tema där eleverna kan arbeta utifrån och fördjupa sitt lärande inom eget intresseområde, vilket varierar och anpassas beroende på elevens egen mognad, kompetens och tidigare erfarenhet. Genom att ställa öppna frågor så utmanas elever och pedagoger att söka nya lösningar genom fantasi, kreativitet och logiskt tänkande. (Wahlström 1995, s 70-73). Persson (1997) har även tolkat Guilfords sätt att se på divergent tänkande vilket beskrivs som ett kreativt tänkande som innefattar nya idéer, associationer och nya vägar att lösa problem. Det divergenta tänkandet rör sig i nya banor. (Persson 1997, s 66).

Benjamin Bloom, tidigare professor i pedagogisk psykologi vid University of Chicago, har beskrivit en successiv fördjupning i inläring vilken Wahlström (1995) har redogjort för. Fördjupningen innebär att alla elever kan arbeta utifrån sin egen nivå inom samma tema. Blooms taxonomi grupperar inläring i olika nivåer och dess förhållande till varandra. Dessa beskriver Wahlström som:

- Kunskap – att upprepa, härma och lära utantill
 - Förståelse – att använda nya ord utifrån sin egen förförståelse
 - Tillämpning – att finna lösningar med hjälp av redan känd kunskap, samt att kunna generalisera
 - Analys – att gå från helhet till del och från del till helhet
 - Sammansättning – att använda känd kunskap för att finna ny kunskap
 - Utvärdering – att se och bedöma sitt eget lärande utifrån angivna kursmål
- (Wahlström 1995, s 74-75).

Korp (2003) redogör för att Blooms taxonomi inte har varit helt oemotsagd då kritiken bland annat har varit att flera av nivåerna är svåra att skilja från varandra. Kritikerna menar även att bedömningen utifrån denna taxonomi endast görs utifrån prestationen och inte omfattar elevens tänkande och samspel med andra, vilket är ett typiskt behaviouristiskt synsätt på lärande. (Korp 2003, s 87). Inom Lpo94 redogör man för aspekter på lärande och kunskap som de fyra F:en: Fakta, Färdighet, Förståelse och Förtrogenhet som samspelar med och förutsätter varandra. (Skolverket 2006, s 6).

- Fakta – inhämtad information
- Färdighet – teori omsatt i praktik
- Förståelse – att kunna tolka fakta, se sammanhang och betydelser och dra egna slutsatser
- Förtrogenhet – att ha gjort kunskapen till sin egen och kunna applicera den inom andra områden.

I *Lpo94* under rubriken *Läraren skall* kan man läsa att det är lärarens uppgift att genomföra och organisera arbetet så att eleven:

- successivt får fler och större självständiga uppgifter och ett ökat eget ansvar,
- får möjligheter till ämnesfördjupning, överblick och sammanhang och
- får möjlighet att arbeta ämnesövergripande. (Skolverket 2006, s 12).

Genom att arbeta ämnesövergripande aktiveras samspelet till de fyra F:en och eleven får möjlighet att fördjupa ämneskunskaper utifrån sina intresseområden med ett eget ansvar, men under pedagogens översyn och handledning.

5. Resultat

Studiens resultat kommer att delas in i fyra delar som bygger på frågeställningarna. Varje del kommer att belysa likheter och skillnader i artiklarna som kan ligga till grund för att kunna finna svar på frågorna samt en sammanställning av vilka eventuella samband som återfinns. Alla frågeställningar besvaras inte i samtliga artiklar eftersom undersökningsmaterialet är artiklar i dagspress och pedagogiska magasin. De artiklar som inte belyser frågeställningen kommer att uteslutas under uppställningen men nämns eventuellt i sammanfattningen under respektive underrubrik.

5.1 Den begåvade eleven – vem är det?

Artiklarna visar på olika benämningar för de begåvade eleverna. Här följer en redovisning av hur de skildras i de olika artiklarna.

Artikel 1 beskriver att överbegåvade elever har en intelligenskvot på mer än 130.

Artikel 2 ser dem som elever med fallenhet inom visst/vissa ämnen samt arbetar i en snabbare takt.

Artikel 3 menar att de är elever som är starka inom något ämne.

Artikel 4 beskriver dem som barn som har lätt att lära i skolan, tar egna initiativ och är motiverade.

Artikel 5 fokuserar på exceptionella begåvningar som har talanger inom vissa områden, samt att dessa elever blev utpekade av läraren för att de var ”för snabba”.

Artikel 6 anser att begåvade elever är duktiga, högpresterande samt arbetar i ett snabbt tempo.

Artikel 7 benämner begåvade elever som högpresterande med hög motivation samt ett högre inlärningstempo än normalbegåvade.

Artikel 8 skildrar dem som starkt motiverade och stimulerade av svåra utmaningar. De är aktiva, envisa, självständiga, uthålliga och nyfikna i sitt lärande.

5.1.1 Sammanfattning

Vid en granskning av vilka elever som beskrivs som begåvade i artiklarna blir det tydligt att det inte finns ett entydigt sätt att se på begåvning. Fyra grupper kan utläsas som beskriver de begåvade eleverna på olika sätt. En grupp beskriver elever som har en fallenhet för ett specifikt ämne, en annan grupp beskriver hur man identifierar dessa elever såsom elever med hög prestationsförmåga och snabbhet. En tredje grupp ger en mer abstrakt beskrivning på begåvade elevers egenskaper och förmågor. En fjärde grupp ser till en hög intelligenskvot som går att mäta och säkerställa.

I flertalet av artiklarna påtalas att en viss talang eller fallenhet inom ett eller fler specifika ämnen är det som betecknar de begåvade eleverna. I Artikel 5 skildras de som exceptionellt begåvade talanger och i Artikel 3 som starka inom ett område.

Den andra gruppen som utmärker sig i artiklarna beskriver inte de begåvade utan snarare hur de identifieras utifrån sina strategier att ta sig an uppgifter. De beskrivs i Artiklarna 4, 6 och 7 som både högpresterande och snabba att utföra sina uppgifter. ”Dessa barn uppvisar högre prestationsförmåga, högre motivation och högre inlärningstempo än sina kamrater.” (Artikel 7). Snabbheten poängteras även i Artikel 2 och 5.

Den tredje gruppen betonar snarare personliga egenskaper som driver eleven att utföra uppgifter vilket främst beskrivs i Artikel 4 och 8 i termer som lätt att lära, initiativrik, aktiv, envis, självständig, uthållig och finner nöje i utmaningar. ”De har flyt i skolan. De glömmer tid och rum, de uppslukas av sina uppgifter.” (Artikel 4).

Den fjärde gruppen utgörs endast av Artikel 1 som anger hög intelligenskvot som det som betecknar de begåvade eleverna.

5.2 Olika slags begåvning

Denna frågeställning vill visa på hur debatten skildrar akademisk begåvning kontra talang, samt om och hur det skildras i samband med spetsutbildningar och elitklasser. I Artikel 3, 5 och 7 diskuteras inte någonting som har med denna frågeställning att göra och har därför uteslutits i uppställningen nedan.

Artikel 1 beskriver att motståndet till specialklasser inom akademiska utbildningar har minskat sedan det har tillkommit specialklasser för elever med särskild begåvning inom områden som idrott, konst och musik.

Artikel 2 beskriver en risk om man inte väljer att satsa på spetsutbildningar för de begåvade eleverna på gymnasieskolor i Göteborgsområdet då man kan mista konkurrensfördelar gentemot de skolor som kommer att starta elitklasser/spetsutbildningar. Artikeln belyser att även elever med akademisk begåvning borde få tillgång till särskild utbildning likväl som det idag finns spetsutbildningar/elitklasser för idrottare och estetiskt begåvade elever.

Artikel 4 tar upp att det idag är självklart för musik- eller idrottstalanger att få tillgång till utbildningar och särskilt stöd för att utveckla sin förmåga, men att det är tabu att anse att teoretiska begåvningar ska gynnas på samma sätt.

Artikel 6 diskuterar att gruppering efter teoretisk begåvning inte är accepterat på samma sätt som inom idrotten. Ibrahim Baylan (s), före detta skolminister, hävdar att ingenting talar för att ett skolsystem med elitklasser skulle kunna ge en bättre kunskapsutveckling än en sammanhållen skola. Jan Björklund (fp), skolminister, tror däremot mer på en individualiserad än en sammanhållen skola.

Artikel 8 ifrågasätter varför inte akademiska begåvningar har möjlighet att specialisera sig likväl som de med idrotts- eller musiktalanger.

5.2.1 Sammanfattning

Här urskiljs två grupper. Den första gruppen ifrågasätter varför det finns en skillnad mellan så kallad talang och akademisk begåvning när det gäller spetsutbildningar och elitklasser. Den andra gruppen diskuterar vilka eventuella konsekvenser det kan bli av att satsa på sådana särskilda utbildningar.

Den första gruppen återfinns i Artikel 1, 2, 4, 6 och 8 där alla beskriver att det idag är accepterat med särskild utbildning för elever med begåvning inom idrott eller estetiska ämnen, men att det finns ett motstånd till specialklasser riktat mot akademiskt begåvade elever. ”Precis som vi redan idag genomför spetsutbildningar för idrottare eller estetiskt begåvade elever på flera gymnasier i Göteborg, borde vi göra det för elever med fallenhet för matematik, teknik och naturvetenskap.” (Artikel 2). Även Erik Aludden, ordförande i Mensa Sverige, poängterar att den finns en rädsla för spetsutbildningar för akademiska begåvningar: ”Man hör aldrig någon säga ’den där fotbollsklubben tar bara de bästa spelarna till A-laget, det är väl oetiskt’ /---/ men varför inte fysik-, psykologi-, historiegymnasier [sic!] eller profilklasser för dem som har lätt för det mesta.” (Artikel 8).

Den andra gruppen representeras av Artikel 2 och 6. I Artikel 6 redogörs för politiska motsättningar. Baylan (s) menar att anpassning av undervisningen i en grupp är att föredra framför ett elit tänkande, medan Björklund (fp) snarare förordar profilklasser för att tillgodose de studiebegåvades behov. I Artikel 2 är Odenljung (fp) positiv till elitklasser i Göteborgsområdet då hon annars är rädd att gå miste om de begåvade eleverna i konkurrensen med skolor som startar spetsutbildningar utanför området.

5.3 Begåvning som problem för individ och samhälle

Artikel 2 och 6 beskriver inte begåvning som ett problem varken för individ eller för samhälle och har därför uteslutits i uppställningen nedan.

Artikel 1 tar upp att överbegåvade elever tappar lusten att lära och kan få koncentrationssvårigheter då de blir omotiverade av en för låg inlärningstakt. De lär sig inte heller någon studieteknik eftersom de inte utmanats i de tidigare åldrarna. Artikeln tar även upp vikten av att de tränas i att kommunicera och samarbeta med andra så att de inte blir isolerade för att de upplevs annorlunda av andra barn.

Artikel 3 påtalar att begåvade elever kan bli svaga om de inte får stöd i skolan. Om de inte uppmärksammas och stimuleras kan de tappa intresset och sluta anstränga sig.

Artikel 4 identifierar begåvade barn i tre olika kategorier. 1. *Idealtypen* – som är motiverad och har lätt att lära och flyt i skolarbetet. 2. *Egocentrikern* – som är utåtagerande och självupptagen. 3. *Outsidern/Enstöringen* – som är inåtvänd, otillgänglig och isolerad från kamratgruppen. I de två sistnämnda grupperna uppstår ofta problem som bristande studieteknik och dåliga arbetsvanor eftersom de tidigare inte har behövt anstränga sig. De som i tidiga år haft lätt att lära får svårt att koncentrera sig och prestationerna minskar då kraven ökar.

Artikel 5 beskriver en studie där 92 % av deltagarna upplevde grundskolan som ”ett helvete” för att de var passiva och uttråkade eftersom de inte fick någon stimulans under skoltiden. Problemet visar sig även senare i livet för individen då de trots sin begåvning har svårt att läsa vidare eftersom de inte har tillägnat sig någon studieteknik. Artikeln menar även att ur ett samhällsperspektiv förlorar hela samhället på att inte ta tillvara elevers begåvning vilket gör att kunskapsnivån i landet sjunker.

Artikel 7 menar att de begåvade eleverna måste stimuleras och utmanas för att utveckla goda studievänor och studietekniker, så att de inte tappar lusten att lära när kraven ökar.

Artikel 8 påtalar att begåvade elever ofta har svårt att lösa uppgifter som inte engagerar vilket ofta leder till att de stör andra och får svårt att koncentrera sig. Artikeln belyser att detta kan missuppfattas och felaktigt leder till att elever diagnosticeras som elever med Aspergers syndrom eller ADHD när det egentligen beror på understimulerad intelligens. Artikeln tar även upp att samhället riskerar ett resursslöseri om vi inte tar till vara särskilt begåvade elever i samhället.

5.3.1 Sammanfattning

Vid granskning av artiklarna kan man uppfatta olika typer av problem som kan urskiljas och sammanfattas i fyra grupper. Tre grupper beskriver problematiken för den enskilde individen, medan den fjärde tar upp problematiken i samhället.

Den första gruppen blir synlig i samtliga artiklar. De tar upp begåvning som ett problem för individen och beskriver att elever som inte uppmärksammas och stimuleras kan få svårigheter i skolarbetet. Artikel 1, 4 och 8 beskriver att elever som inte möter någon utmaning eller studerar i en för låg inlärningstakt får svårt att koncentrera sig. Artikel 8 beskriver även risk i att begåvade elever felaktigt kan diagnostiseras när de uppvisar ett avvikande beteende vilket egentligen beror på understimulans. Artikel 1, 3, 5 och 7 skildrar hur elever kan bli passiva, uttråkade och omotiverade om de inte stimuleras vilket kan leda till att de mister lusten att lära. ”Skolans brist i att hantera särbegåvade elever blir en tragedi för barnet /.../ När barnet hålls tillbaka hämmas det i sin naturliga utveckling.” (Artikel 5). I Artikel 3 benämns att begåvade elever blir svaga om de inte får något stöd i skolan.

En annan grupp menar att elever som i tidiga år haft lätt att lära saknar strategier att tillägna sig kunskap eftersom de inte funnit en fungerande studievana eller studieteknik, vilket nämns i Artikel 1, 4, 5 och 7. ”När kraven ökar är de oförberedda på att behöva plugga. Den upptäckten kommer som en chock. Barnen får svårt att koncentrera sig och skolprestationerna faller dramatiskt.” (Artikel 4).

Den tredje gruppen ses endast i två artiklar, Artikel 1 och 4, och belyser att den enskilda individen kan bli isolerad om de ej kan identifiera sig med jämnåriga kamrater. ”- Många av dessa elever har blivit bortstötta av sina jämnåriga till följd av sina annorlunda beteenden. /---/ Den bristande kommunikationsförmågan är det största problemet hos de överbegåvade problembarnen”. (Artikel 1). Artikeln belyser även vikten av att eleverna får tränas i samarbete med andra elever.

En fjärde grupp ses i Artikel 5 och 8 vilka påtalar att det är ett resursslöseri för samhället om inte de särskilt begåvade tas tillvara. Artikel 5 preciserar att kunskapsnivån i samhället sjunker om inte elevers begåvning tas tillvara. ”- Sen är det förstås illa att Sverige förlorar själva kunskapen. Intelligensen inom Sverige sjunker inte, men väl kunskapsnivån.”. (Artikel 5).

5.4 Undervisningslösningar

Med vår fjärde och sista frågeställning vill vi undersöka vilka undervisningslösningar debattartiklarna skildrar för hur man bäst skall ta tillvara begåvade barn för bästa möjliga progression i lärandet.

Artikel 1 tror på specialklasser som det bästa alternativet för överbegåvade elever där de utmanas och stimuleras, och där stor vikt läggs vid träning i socialt samspel.

Artikel 2 förordar spetsutbildningar/elitklasser för gymnasieskolor i Göteborgsregionen. Elever med fallenhet skulle i specialklasser få arbeta i en snabbare takt och få utmaningar som är anpassade efter den enskilda eleven.

Artikel 3 poängterar att genom att lärare uppmärksammar de begåvade eleverna och aktivt arbetar med individuella utvecklingsplaner så finns det större möjligheter att undervisningen blir anpassad efter varje elev.

Artikel 4 betonar att de begåvade barnen är i behov av särskilt stöd och utmaningar för att utvecklas.

Artikel 5 förespråkar specialanpassad gruppundervisning i skolan för de begåvade barnen. Artikeln beskriver också att man kan låta barnen hoppa över en årsklass, vilket de inte förordar då eleverna behöver kamrater i sin egen ålder.

Artikel 6 handlar om nivågrupperingens för- och nackdelar och där fördelarna väger över för de begåvade barnen och nackdelarna främst beskrivs ur de svagare elevernas perspektiv. Fördelarna är bland andra mer anpassad undervisning och stimulerande utmaningar. Nackdelarna är att lärarna har låga krav på den långsamma gruppen, samt att eleverna mister stimulansen som de starka eleverna ger. Ibrahim Baylan (s) tar avstånd från nivågruppering och ser hellre att undervisningen anpassas för alla, med fördjupade uppgifter för de begåvade eleverna. Jan Björklund (fp) anser att de studiebegåvades behov inte tillgodoses inom skolan. Han förordar profilklasser dit elever med hög studieförmåga och högt studietempo kan söka sig.

Artikel 7 ställer den utmanande frågan: ”Hur kan arbetet organiseras på skolan så att även de begåvade barnen får möta utmaningar och stimuleras i sitt fortsatta lärande?”. Artikeln svarar inte på frågan men anser att det är en fråga som man på skolorna bör ta upp och diskutera.

Artikel 8 tror inte på åldersindelning utan förespråkar indelning efter begåvning.

5.4.1 Sammanfattning

I debattartiklarna blir två perspektiv synliga. Ett som förordar särskild undervisning enligt nivågruppering eller elitklasser, och ett som istället ser till hur de kan gynnas i klassrummet och inom skolans ramar.

Artikel 1, 2, 5, 6 och 8 förespråkar alla gruppering efter begåvningsnivå framför åldersindelade klasser.

Att påstå att de här barnen behö-ver anpassa sig till den större grup-pen ”normalbegåvade” är lika tokigt som att säga att den stora gruppen ska anpassa sig till de särbegåvade eller att i konsekvensens namn alla ska vänta på den som behöver mest tid. De anpassningar, som är prak-tiskt genomförbara, medför alltid en risk för att någon hämmas. (Artikel 8).

Artikel 2 menar dessutom att man genom att starta elitklasser inte bara gynnar den enskilda individen utan hela skolsystemet. Artikel 6 tar upp både för- och nackdelar med nivågrupperad undervisning, fördelarna är att de begåvade eleverna får stimulerande utmaningar med en anpassad undervisning och nackdelarna är att svaga elever mister de stimulerande utmaningarna de får tillsammans med de starka eleverna, samt att det finns en risk att lärarna ställer för låga krav på den långsamma gruppen.

I Artikel 3, 4 och 6 framhålls istället att undervisningen bör anpassas för alla elever. I Artikel 3 tas individuella utvecklingsplaner (IUP) upp som ett medel för att individualisera undervisningen. I Artikel 4 beskrivs de som barn i behov av särskilt stöd, och i Artikel 6 menar Baylan (s) att undervisningen bör anpassas med fördjupade uppgifter för alla elever. I Artikel 7 ges inga förslag på hur undervisningen bäst kan anpassas för de begåvade eleverna, men belyser att man på skolor bör föra en diskussion om hur undervisningen skall organiseras så att även de begåvade barnen stimuleras i sitt fortsatta lärande.

6. Diskussion

Vårt syfte med studien har varit att lyfta fram hur innebörden av begreppet ”begåvade barn” beskrivs i ett färre antal debattartiklar ur dagspress och pedagogiska magasin. Syftet är även att fokusera på vilka konsekvenser debattörerna anser att det kan få för enskilda elever och samhället om de inte upptäcks och identifieras. Vi har dessutom undersökt de lösningar debattörerna i artiklarna lyfter fram som kan bidra till att barn motiveras och stimuleras för att nå en fortsatt progression i sitt lärande.

Vi har försökt att genom våra frågeställningar belysa de olika ståndpunkter som finns i debatten. Under *Centrala resultat* kommer vi att diskutera det som har kommit fram i debatten under vår resultatdel och jämföra det med litteraturen. Vidare kommer vi även att nämna *Studiens betydelse för vårt framtida yrke som lärare* och för lärarutbildningen i stort, och slutligen vill vi ge exempel på *Vidare forskning* för begåvade barns situation i skolan.

6.1 Centrala resultat

Alla barn är olika. Vilket innebär att inte heller alla barn som har lätt att lära är lika, på samma sätt som att inte alla barn i behov av särskilt stöd är det. Därför är det viktigt att se till individen och inte endast till gruppen. Här såg vi som blivande pedagoger ett problem som vi ville belysa med vår studie. I *En skola för alla* bör alla uppmärksammas och stimuleras utifrån sin egen nivå, både de elever som är i behov av särskilt stöd och de som med lätthet når de uppsatta målen. Det borde vara en självklar rättighet att varje elev får den hjälp och det stöd som den behöver för att utvecklas optimalt i skolan. Vårt intryck är dock att de elever som anses begåvade eller talangfulla ibland förbises, vilket kan bero på att de inte synliggjorts som elever med ett särskilt behov.

När vi inledningsvis började undersöka vilka begrepp debattörerna använder för att beskriva begåvade barn blev det tydligt för oss att det inte finns ett entydigt begrepp. De olika debattörerna använder sig av ord som överbegåvad, talang, fallenhet och stark, samt av begrepp som beskriver hur elever uppmärksammas genom sin snabbhet eller genom personliga egenskaper som driver dem framåt. Även då vi undersökte den lexikala betydelsen visade det sig att det finns flera ord som beskriver särskilt begåvade elevers förmåga eller fallenhet. Inom litteraturen används ord som begåvad, talang och särbegåvad för att beskriva de elever som är kapabla till enastående prestationer inom visst eller vissa områden. Orden begåvad eller särbegåvad används mestadels för att beskriva de elever som är högpresterande inom de akademiska områdena, medan ordet talang ofta beskriver de elever som har en fallenhet för musik, konst eller sport. Vi kan dock inte finna något stöd i litteraturen för att skilja på olika begrepp för olika slags begåvningar.

Vi anser att det är viktigt att begrepp inom begåvning blir belysta för att kunna synliggöra de elever som anses vara begåvade, eftersom det annars försvårar möjligheterna att både identifiera och finna undervisningslösningar för dem. Detta blir tydligt för oss när vi jämför med begrepp som används inom specialpedagogik. Det är först när jag som pedagog kan ange vem som har ett särskilt behov och hur detta behov yttrar sig som jag har möjlighet att söka och finna pedagogiska lösningar. Inom specialpedagogiken är dessa begrepp redan

förankrade. När vi talar om barn i behov av särskilt stöd har få inom pedagogisk verksamhet svårigheter att definiera vilka barn det handlar om. Tolkningar av begrepp styrs av åsikter och ideologier och ingen kan ses som mer rätt än någon annan. Vi anser att det är viktigt att debatten lyfts för att öka förståelsen även för den grupp elever som har lätt att lära, för att de skall kunna bli identifierade och erhålla en gynnsam progression i sitt lärande. Begreppet i sig innebär inte att de uppmärksammas. Borde inte resurserna istället läggas på att pedagogerna får verktyg i att stimulera alla elever, även de som anses begåvade? Om pedagogerna får den möjligheten innebär det kanske att ett begrepp blir onödigt, eftersom de redan får den stimulans de behöver i klassrummet. Om det saknas pedagogiska verktyg innebär det kanske att ett begrepp behövs för att synliggöra dem och göra samhället medvetet om att resurser är nödvändiga.

Vi kan inte finna ett begrepp som ger en klar definition över vilka elever som beskrivs som begåvade, utan snarare en mängd ord som beskriver barn med begåvning som till exempel barn med fallenhet eller talang. För att beskriva de särskilt begåvade används därför personliga egenskaper som snabbhet, eget driv och högpresterande. Med andra ord måste varje enskild pedagog själv värdera om begåvade elever egentligen finns och i så fall identifiera de elever de möter utifrån sin egen erfarenhet och kunskap om vad en begåvad elev är.

I artiklarna kunde vi utläsa tre kategorier av problem som kunde uppkomma för den begåvade individen om de inte blev uppmärksammade. Flera av debattörerna beskriver en risk i att om undervisningen bedrivs i ett lågt inlärningstempo, eller om begåvade elever inte möter utmaningar utifrån sin förmåga, kan det leda till att de får svårt att koncentrera sig eller blir utåtagerande. Vi anser att det är ett pedagogiskt dilemma som i förlängningen visar sig som ett problem för en enskild elev. Genom att stimulera och utmana dessa elever så att de inte tappat lusten att lära menar vi att både elever och den pedagogiska verksamheten gynnas.

I den andra kategorin lyfter debattörerna fram att många begåvade barn inte tillägnat sig någon studieteknik eller studievana. Eftersom de under de första åren i skolan inte har lärt sig hur man tillägnar sig kunskap, har de ingen strategi för hur de ska göra när kraven ökar. Det kan vara en konsekvens av att det inte finns en klar definition av vilka de begåvade eleverna är och hur de identifieras samt vilka behov av stöd de kan tänkas behöva för att nå en optimal progression. Persson (1997) och Wahlström (1995) hävdar att det finns en risk i att pedagoger planerar sin undervisning utifrån klassen som grupp och inte tar hänsyn till de olika nivåerna enskilda elever i klassen befinner sig på. De pedagoger som möter elever som i de tidiga skolåren har lätt att lära måste vara uppmärksamma på att även dessa elever måste möta en utmaning i sin kunskapsinhämtning, så att de inte mister motivation eller studieteknik. Vi anser att det är värt att lägga ner en stor möda på samtliga elever, så att de motiveras och får strategier att tillägna sig en god studieteknik. Varje tillgodosedd elev som utmanas att tillägna sig så stor kunskap som möjligt bör ses som en vinst för både individ och samhälle.

Den tredje kategorin av problem som enligt flera artiklar kan uppkomma för eleven är att särskilt begåvade elever kan upplevas annorlunda av de jämnåriga klasskamraterna, vilket kan leda till att de isolerar sig från gruppen. Begåvade elever kan ha svårt att känna att de får något utbyte av sina jämnåriga, eftersom de klarar uppgifterna själva utan hjälp från andra. Artikel 1 tar upp att pedagogen måste ha ett pedagogiskt förhållningssätt som tränar de avvikande eleverna så att de fungerar i grupp, för att deras sociala kompetens skall utvecklas. Debattörerna i artiklarna samt författarna till den litteratur som vi har läst poängterar alla det ansvar pedagogen har att synliggöra och pedagogiskt anpassa undervisningen så att även

begåvade elever blir motiverade att lära. Dessutom skall elevers sociala kompetens stimuleras så att elever lär tillsammans. Enligt Lpo94 är en av skolans viktigaste uppgifter att fostra eleverna till goda samhällsmedborgare, både för deras egen skull och för samhället i stort. En brist på träning i social kompetens kan göra det svårare för elever att i framtiden arbeta och fungera i samhället. En social kompetens värderas efter förmågan att kunna arbeta tillsammans med andra människor, samt förmågan att se och förstå sammanhang, sociala koder och kontexter. Litteraturen beskriver en risk i att begåvade elever som inte tränas i att arbeta och stimuleras med andra kan komma att isolera sig från sina klasskamrater, vilket kan medföra stora problem för framtiden i bland annat yrkesliv och socialt umgänge. Därför anser vi att det är pedagogens uppgift att hjälpa elever att upptäcka att man lär i sociala sammanhang, och att man kan dra nytta av varandras olikheter för att tillägna sig kunskap.

Artikel 5 och 8 beskriver inte enbart att den enskilda individen blir negativt påverkad om den inte uppmärksammas, utan beskrivs även som ett resursslöseri för det svenska samhället om inte de studiemotiverades begåvningar tas tillvara. Det är intressant att upptäcka att en liknande diskussion redan fördes i mitten på 1800-talet då skolan fortfarande var segregerad och alla som var studiemotiverade inte hade möjlighet att tillägna sig högre utbildning. Det var det som kom att kallas begåvningsreserven, då även arbetarklassens barn fick möjlighet att söka in till läroverket. Begåvningsreserven betecknade mellanskillnaden mellan andelen kapabla studenter och de som faktiskt läste vidare. I Sverige idag, cirka 150 år senare, förs en liknande debatt om huruvida vi tar vara på studiemotiverade begåvningar i skolan, som den som fördes kring den outnyttjade reserven av studiemotiverade elever i början av 1900-talet. Har vi inte lärt av tidigare erfarenheter?

I Lpo94 beskrivs under *En likvärdig utbildning* att pedagogen skall anpassa sin undervisning så att hänsyn tas till varje elevs förutsättningar och behov. *En skola för alla* ska stå för något gott och bidra till likvärdig utbildning för alla elever, men har ofta kommit att tolkas som att individualisering är något omöjligt och negativt. Det framställs som en svårighet att både individualisera undervisningen för att samtliga elever ska få en utmaning i sitt lärande och att ha en sammanhållen skola där alla elever kan arbeta och lära tillsammans, oavsett styrkor och svagheter. Det borde vara en pedagogisk utmaning att motivera och stimulera alla elever så att elevernas progression utmanas utifrån deras egna förutsättningar. Lpo94 beskriver att alla elever skall inkluderas i en sammanhållen skola där de skall utmanas att arbeta och lära tillsammans, oavsett styrkor och svagheter. Det kan därför uppfattas som tabu att framhäva att det finns begåvade elever, som lär sig fort och kan tillägna sig mer kunskap i något ämne än andra elever. Under vår lärarutbildning har det ofta talats om vikten av att se till, samt dra nytta av elevers olikheter i undervisningen för att nå en gynnsam progression för samtliga elever. Det kan dock upplevas som en utopi att varje elevs olika förutsättningar ska tas tillvara utan att någon någonsin preciseras eller utskiljs från gruppen. För att kunna tala om *En skola för alla* anser vi att det är viktigt att samtliga elever tidigt tränas att förstå att alla är bra på olika saker och att vi kan ta hjälp av varandra med det vi själva inte kan eller förstår. Vilket i högsta grad borde innebära att vi inte ska hämma någon i dess lärande och utveckling, utan stötta och utmana eleven att utvecklas utifrån sin egen förmåga.

Både artiklarna och litteraturen beskriver risker med att de särskilt begåvade eleverna inte tillvaratas. Vi menar att det finns en risk i att man i lärarutbildningen inte visar på undervisningsmetoder för att synliggöra och ta tillvara även de elever som har lätt att lära. Kan det vara så att begåvade elever förblir osynliga eftersom vi inte har ett enhetligt begrepp som definierar dem? Som en följd av att dessa elever inte är definierade så synliggörs de inte heller i teorier eller vetenskapliga förhållningssätt vilka skulle kunna ligga till grund och vara

ett stöd i det pedagogiska arbetet. I den bästa av världar skulle alla elever uppmärksammas efter sina behov i *En skola för alla*. För att detta skulle kunna möjliggöras anser vi att det är nödvändigt att pedagoger kan identifiera de elever som anses begåvade. Genom att de blir synliggjorda finns det större möjligheter att skapa teorier och vetenskapliga förhållningssätt som kan ligga till grund för pedagogiska undervisningslösningar. Den enskilda pedagogen skulle då ha möjligheter att finna stöd och pedagogiska verktyg i dessa teorier istället för att vara utelämnad till att själv behöva finna hållbara lösningar när dilemman uppstår.

Debattörerna till artiklarna beskriver motsättningen i begreppen akademisk begåvning och talang i samband med elitklasser och spetsutbildningar. Det blir tydligt för oss att det är vanligt att man skiljer på begrepp och termer för teoretiska och estetiska begåvningar. I litteraturgenomgången av denna studie beskriver Winner att man ofta skiljt på begåvning inom praktiska och estetiska ämnen, vilket ofta kommit att kallas för talang istället för begåvning. Hon poängterar dock att det inte finns några belegg för en sådan uppdelning. Dessutom beskriver Wahlström hur begåvning kan vara så mycket mer än en hög intelligenskvot, vilket enklast mäts inom teoretiska ämnen. Hon menar att en person med begåvning är skärpt, intelligent, talangfull och kunnig. Det borde innebära att en elev med matematik som begåvningsområde kan tolkas som en matematiskt talangfull elev, vilket skulle medföra att begreppet talang inte längre endast är applicerbart på begåvningar inom estetiska och idrottsliga ämnen. Begreppen begåvning och talang kan genom Wahlströms beskrivning syfta till begåvningar av alla slag, inte enbart inom teoretiska eller estetiska ämnen, utan även till personliga egenskaper, såsom personer med sociala och empatiska anlag. Med detta synsätt anser vi att det finns en obefogad rädsla för elittänkande. Varför skulle gruppindelning med inriktning på att skapa gynnsamma förhållanden för optimal progression för elever med akademisk begåvning vara ett större problem än att starta sådana för idrottsintresserade elever? Trots detta kan vi på en mängd orter i Sverige idag finna ett stort motstånd till spetsutbildningar inom akademiska områden även om spetsutbildningar inom idrottsliga och estetiska områden sedan länge är accepterade. Ett starkt argument i debatten mot akademiskt inriktade utbildningar är att det skulle innebära att skapa en plantskola för eliten och att elitism är något som bör undvikas, men trots detta hörs det sällan klagomål mot att skapa elitlag inom sport eller musik.

I litteraturen beskrivs att begåvade barn behöver uppmuntran och utmaning, debatten beskriver detsamma, men att det råder delade meningar om och hur det görs samt hur det bör utföras. Litteraturen tar upp argument för och emot olika sätt att undervisa begåvade elever. Framförallt är två grupper framträdande. En grupp förespråkar särskild undervisning eller elitskolor, medan en annan hävdar att undervisningen kan individualiseras för särskilt begåvade elever inom ramen för skolans organisation och ekonomiska förutsättningar, vilket kan utformas på flera olika sätt. Även debattartiklarna understryker samma undervisningslösningar som litteraturen. De som förespråkar *En skola för alla*, med klasser uppdelade efter ålder, tar bland annat upp de individuella utvecklingsplanerna som ett medel för att underlätta en mer anpassad undervisning för samtliga elever. Vi menar att de möjligheter lärare har att individanpassa undervisningen för varje elev beror på hur den enskilda pedagogen tolkar styrdokument, vilken människosyn de har, och vilka pedagogiska teorier och didaktik de har till grund för sin undervisning. Det beror även mycket på hur stor kunskap pedagogen har om hur man på bästa sätt tillgodoser alla i klassrummet, samt hur stor kraft och ork läraren har. Vi upplever dock att den enskilda pedagogen ofta söker efter pedagogiska lösningar i den stund de möter elever som arbetar fort och kräver fler uppgifter. Lösningen blir då ofta en extra uppgift som endast repeterar det eleven redan gjort. Det kan tänkas att det då inte finns något genomtänkt syfte med den extra uppgiften, förutom att hålla

eleven sysselsatt. Borde inte pedagoger vara bättre rustade att möta elevers olikheter? Vi är dock övertygade om att trots att det krävs en stor arbetsinsats i att uppmärksamma och motivera elever i deras fortsatta lärande så vinner både elever och pedagoger i längden på att varje elev ses utifrån sin egen förmåga.

Wahlström (1995) redogör för hur en divergent pedagogik kan gynna alla elever i en klass. Det var första gången under vår studietid som vi hört talas om begreppet divergent pedagogik och vi såg många fördelar och möjligheter med ett sådant arbetssätt. Denna pedagogik är ett tematiskt arbetssätt där alla elever kan arbeta inom samma kunskapsområde, men på sin egen nivå och utifrån sin egen förmåga. Arbetssättet är varken särskilt anpassat efter elever i behov av särskilt stöd eller elever som har lätt att lära, utan kan varieras så att det kan anpassas för alla elever i alla åldrar efter barnets mognad. De fördelar vi kan se med en divergent pedagogik är bland annat att eleverna får en social träning som sker integrerat i undervisningen. I det tematiska arbetet kan eleverna genom samarbete ta hjälp av varandras olikheter i sitt lärande. Med detta arbetssätt kan pedagogen stimulera elevers olika behov av extra stöd och motivera de elever som har lätt att lära genom att ge dem uppgifter där de drar nytta av varandras styrkor för att fördjupa sin kunskap. De nackdelar som eventuellt kan uppkomma med ett sådant arbetssätt är om elever inte utmanas att fördjupa sina kunskaper, utan nöjer sig med att utföra uppgifterna på enklast möjliga sätt och då arbetar på en lägre nivå än vad de egentligen är kapabla till. Att arbeta med en divergent pedagogik ställer krav på att pedagogen ser elevernas kompetens och utmanar dem att själva ta ansvar för sin kunskapsinhämtning. Vi anser att om skolor och pedagoger hade haft tillräckliga resurser för att aktivt kunna arbeta för att stimulera och motivera samtliga elever i skolan så hade kanske en kategorisering av elever varit överflödig.

Både i litteraturen och i de flesta artiklarna talas det om att begåvade elever som inte får någon utmaning i undervisningen tappar sitt försprång för att de inte har lyckats att tillägnat sig goda studietekniker. Under skoltiden har inte pedagogen lyckats stimulera dem att lära mer efter sin egen förförståelse och erfarenhet, vilket leder till att de senare inte vet "hur man lär sig" och kan därför halka efter vilket kan leda till att de tappar självförtroendet och lusten att lära. Vi anser att det är viktigt att lyfta fram hur elever kan få problem i de senare skolåren om de inte tidigt tas tillvara och får utmaningar samt tillägnar sig strategier för hur man lär. Vi menar att det är ett stort skäl till att aktivt arbeta för att motivera dem att lära mer redan de första åren i skolan. Varför vänta tills eventuellt problem uppstår för den enskilda eleven? Genom att elevers behov tas på allvar och tillgodoses redan från början blir begåvningen inget hinder eller problem utan istället en resurs.

6.2 Studiens betydelse för vårt framtida yrke som lärare

Genom hela vår lärarutbildning har skolan idag beskrivits som *En skola för alla*. En skola där elever och pedagoger lär tillsammans och utmanas utifrån sina egna förutsättningar. Att kunna uppmärksamma, utmana, motivera och stötta alla elever i *En skola för alla* är ett stort ansvar som faller på pedagogen. Har vi tillräcklig kunskap för att vara rustade att klara detta uppdrag? Vi har uppmärksammat på att begreppet begåvning kan definieras på olika sätt, vilket kan göra det svårt att hitta undervisningslösningar som passar alla. Genom studien har vi dock fått en inblick i problematiken kring att definiera de elever som har lätt att lära för att ha en möjlighet att stimulera och utmana dem.

6.3 Vidare forskning

Det hade varit intressant att i en framtida studie fördjupa sig i en mer ingående studie som kan öka kunskapen kring barn med begåvning. Denna forskning skulle kunna undersöka om det finns ett behov av att definiera de barn som har lätt att lära och om de skulle gynnas av särskilda undervisningslösningar. Det hade även varit givande att observera och/eller intervjua pedagoger och/eller elever i framtida akademiskt teoretiska elitklasser och spetsutbildningar genom en pedagogisk och didaktisk analys.

7. Litteratur

- Dunn, Rita; Dunn, Ken & Treffinger, Donald. (1995). *Alla barn är begåvade - på sitt sätt*. Malmö: Brain Books AB.
- Egidius, Henry. (1994). *Natur och Kulturs Psykologilexikon*. Stockholm: Bokförlaget Natus och Kultur.
- Emanuelsson, Ingemar. (2002). I behov av särskilt stöd – och ändå godkänd? Artikel i *Att bedöma eller döma*. (s 27–38). Stockholm: Skolverket.
- Gardner, Howard. (1994). *De sju intelligenserna*. Malmö: Brain Books AB.
- Hammarberg, Thomas. (2006). *Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter*. (Rev.). [Stockholm: Edita Norstedts Tryckeri AB].
- Husén, Torsten & Härnqvist, Kjell. (2000). *Begåvningsreserven – en återblick på ett halvsekel forskning och debatt*. [Uppsala: Universitetstryckeri].
- Korp, Helena. (2003). *Kunskapsbedömning – hur, vad och varför*. Stockholm: Myndigheten för skolverket.
- Persson, Roland S. (1997). *Annorlunda land – särbegåvnings psykologi*. Falköping: Liber/Almqvist&Wiksell.
- Skolverket. u.å. *Att arbeta med särskilt stöd – några perspektiv*. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket. (2006). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo94*. [Ödeshög: AB Danagårds grafiska].
- Stukát, Staffan. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Wahlström, Gunilla O. (1995). *Begåvade barn – duglighetens dilemma?*. Stockholm: Liber Utbildning.
- Winner, Ellen. (1999). *Begåvade barn – myt och verklighet*. Jönköping: Brain Books AB.

Tidsskriftsartiklar:

- Svenska Unescorådet. (2006). Salamancadeklarationen och Salamanca +10. *Svenska Unescorådets skriftserie*. 2006(2).

Artiklar:

- Aludden, Erik. (2005). Detta är också specialpedagogik. *Att undervisa*. 2005(2), 9–11.
- Andersson, Stefan. (2005). Överbegåvade barn i specialklasser. *Skolledaren*. 2005(4), 22–23.
- Engström, Arne. (2006). Begåvade elever misslyckas i skolan. *Lärarnas tidning*. 2006(5).
- Engström, Arne (2007). ”De mest begåvade barnen är sämst på att lära nytt”. *Dn.se*: 2007-08-21. <http://www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=682993>.
- Helgesson, Kristin. (2007). Starka kan bli svaga utan stöd. *Gp.se*: 2007-09-10. <http://www.gp.se/gp/road/Classic/shared/printArticle.jsp?d=113&a=368035>.
- Helgesson, Kristin. (2007). ”Avancerad diskriminering – men ingen säger något”. *Gp.se*: 2007-09-10. <http://www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=113&a=368036>.
- Lindgren, Karin. (2007). Är tiden ute för den sammanhållna skolan? *Skolvärlden*. 2007(1), 2–4.
- Odenljung, Helen. (2008). Göteborg behöver spetsgymnasium. *Gp.se*: 2008-09-16. <http://www.gp.se/gp/road/Classic/shared/printArticle.jsp?d=114&a=445548>.

Internetreferenser:

- Skolverket. (2007). *Hur används individuella utvecklingsplaner? En studie efter införandet av nya bestämmelser*. Hämtat 26 november 2008, från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1723>

Nationalencyklopedin.se:

- Begåvad* – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från <http://ne.se/artikel/O115516>
- Begåvning* – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från <http://ne.se/artikel/O115518>
- Elitism* – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från <http://ne.se/artikel/O142387>
- Exceptionell* – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från <http://ne.se/artikel/O145086>
- Fallenhet* – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från <http://ne.se/artikel/O146378>

Förmåga – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O163226>

Intelligens – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O195946>

Lågpresterande – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O233788>

Normalfördelning – Nationalencyklopedin. Hämtat 24 november 2008, från
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/artikel/271441>

Specialbegåvning – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O335326>

Svagpresterande – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O349559>

Särart – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O354032>

Särskild – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O354124>

Talang – Nationalencyklopedin • ordbok. Hämtat 13 november 2008, från
<http://ne.se/artikel/O355986>